

Rehák Géza

ROUNDER ÉS SHEPERD¹ JELENTI BÉCSBŐL *Adalékok az IBUSZ és az állambiztonság kapcsolatához*

Az IBUSZ-ban is ott voltak az állambiztonság emberei – hangzik el időnként, ha szóba kerül a Kádár-korszak turizmusa vagy politikai rendszete. Valóban, mivel a korabeli titkosszolgálat lehetőleg mindenhol jelen volt, kétség nem férhet hozzá, hogy a kontroll a Nyugattal való érintkezés alapvető csatornáját jelentő idegenforgalomra is kiterjedt. Ugyanakkor bármennyire kurrens téma az ügynökkérdés, a hálózati személyek kilétét, tevékenységét a mai napig titokzatos homály fedi. Olyan területekről, mint a turizmus, alig rendelkezünk konkrét információkkal. Ezen írás – jóllehet a kérdés széleskörű feltárására nem vállalkozik – adalékok szolgáltatásával e hiátuson kíván segíteni. Két, az IBUSZ alkalmazásában álló hálózati személy karrierjét, működését ismerhetjük meg a hatvanas évek elejéről, abból az időszakból, amikor az idegenforgalom kibontakozása az állambiztonság számára is új kihívást jelentett.

Bevezető gondolatok

Magyarországon, akárcsak a keleti blokk többi országában, a negyvenes évek végén kibontakozó hidegháborús pszichózis a turizmus ellehetetlenülését eredményezte. A hatalom birtokosainak eszmevilága szerint a külföldiekkel való „foglalkozás” mindenekelőtt államvédelmi munkát jelentett. Az 1956-ot követően újjászerveződő diktatúra ugyanúgy igényelte a politikai rendőrség működését, mint elődje. A feladatok lényegében változatlanok maradtak: felkutatni és hatástalanítani a „külső és belső ellenséget”, végsősoron biztosítani a társadalom teljes alávetettségét.²

Bár az uralkodó eszmevilág szerint a turizmus komoly veszélyeket tartogatott, a nemzetközi elszigeteltségből szabadulni igyekvő, hatalma megszilárdulásától fogva devizális gondokkal küszködő Kádár-rezsimnek szüksége volt az idegenforgalomra. A régi beidegződéseket azonban nem lehetett egyik pillanatról a másikra áthangolni. Az ötvenes évek végétől növekvő utasforgalom, ha lehet, még inkább fokozta az ellenőrzés igényét.

A vizsgált területen a hálózati tevékenység centrumában 1949 óta az IBUSZ állt, amely éveken át a magyar idegenforgalom egyetlen szerveként lényegében minden, a szektorral kapcsolatos feladatot ellátott. A nemzetközi turisztika szervezése, bonyolítása terén kizárólagos jogkörökkel rendelkező állami monopolvállalat mint fedőszerv az öt-

¹ Rounder: az angol 'kör' szó fokozott alakja, szó szerint 'kerekebb'; a Sheperd: helyesen írva Shepherd, azaz 'pásztor'.

² Vö. KISZELY Gábor: *Állambiztonság 1956–1990*, Korona, Budapest, 2001, 9–38, 192–195; KENEDI János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv*, I., Magvető, Budapest, 1996, I–V (Előszó).

venes évek derekától, a nyugati nyitás irányába tett első lépésektől értékelődött fel igazán. Jóllehet 1964-től az Országos Idegenforgalmi Hivatal vált a szektor főhatóságává, az utazásszervezéssel kapcsolatos feladatok ellátása az IBUSZ hatáskörében maradt, így továbbra is meghatározó szerepet játszott az állambiztonsági munkában.

Természetesen a vállalat különböző szervezeti egységei eltérő operatív értékeket képviseltek. Kulcshelyeknek számítottak a ki- és beutazásokat intéző, nyugati turistákkal vagy tőkés országokba látogató magyarokkal érintkezést biztosító részlegek. E pozíciók betöltése gyakran az operatív érdekek figyelembevételével történt, ezt jól példázza az általunk vizsgált két hálózati személy, Pásztor Ferencné (Sheperd) és Kör Péter (Rounder) szakmai karrierje.³ A több nyelvet beszélő Pásztor Ferencné 1951-től dolgozott a vállalat külföldi osztályán, mint idegenvezető, tolmács. Beszervezését követően belső elhárítási vonalon alkalmazták, 1955–1956-ig a beutazó kapitalista turisták között végzett felderítő munkát. 1957-től azonban megszűnt kémelhárítási foglalkoztatásának lehetősége, mivel a vállalatnál előbb kiutazó csoportok kíséréseivel bízták meg, majd a népi demokratikus országokkal foglalkozó osztályra helyezték, NDK-referensnek. Átmeneti pihentetését követően, 1959-ben tartózi az IBUSZ-nál lévő hivatalos kapcsolatukon keresztül⁴ elintézték, hogy Pásztorné újból olyan beosztásba helyezték, ahol nyugatiakkal érintkezhet. A Nyugati Osztályon osztrák és nyugatnémet referens, majd csoportvezető lett, azaz ismét a beutazó külföldiek ellenőrzésével foglalkozhatott.⁵ A szintén kiváló idegennyelvtudással rendelkező Kör Péter egyenesen belügyes kapcsolatait használta fel, hogy a Filatélia Vállalattól az IBUSZ-hoz kerüljön, és saját bevallása szerint „érdekesebb és fontosabb munkakörbe küzdje fel magát”.⁶ 1959-től idegenvezetőként dolgozott a vállalatnál, hálózati foglalkoztatásáról pedig a II/2. kémelhárító osztály gondoskodott.⁷

³ Pásztor Ferencné fedőnevű (fn.) informátor (később a Sheperd elnevezést kapta) 1954 májusában kezdte meg együttműködését az „ügynökséggel”. A beszervezése során Kör Péterre, később Rounderre keresztelt személyt 1955 telétől tanulmányozták, mivel felmerült, hogy a Magyar Posta Filatélia Vállalata Münchenben kirendeltséget szervez, és őt mint a vállalat tisztviselőjét kiküldik. A terv nem valósult meg, Kör viszont néhány év múlva az IBUSZ-hoz került. Lásd Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTL], 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné, Sheperd. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fedőnevű informátor jellemzése, 1957. szeptember 25.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder, Kör Péter. BM II/4-h. Alosztály: Feljegyzés Ujhelyi Frigyes ügyében, 1959. március 28.

⁴ Hivatalos kapcsolatnak nevezték azt a személyt, aki vezető munkakörénél fogva az adott területen vagy objektumban az állambiztonsági szervek munkáját segítette, lásd *Állambiztonsági értelmező kéziszótár* [a továbbiakban: *ÁÉK*], BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, „Hivatalos kapcsolat” szócikk; KISZELY: *I. m.*, 210.

⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné. BM II/2-f. Alosztály: Javaslat Pásztor Ferencné informátor foglalkoztatására, 1958. április 26.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fn. informátor jellemzése, 1960. január 14.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné: Jelentés az 1961. november 23-án 14-kor az Erzsébet szálló melletti cukrászdában Pásztorné hálózatunkkal lebonyolított találkozóról, 1961. november 27.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné. BM II/2-f. alosztály: Javaslat Pásztor Ferencné fn. informátor Bécsbe való kihelyezésére, 1962. június 25.

⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter: Önéletrajz, 1958. október 26.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder, Kör Péter: Önéletrajz, 1968. február 10.

⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/4-h. Alosztály: Feljegyzés a BM II/2. Osztály vezetőjének, 1959. április 16.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder, Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Jelentés Ujhelyi Frigyesről, 1961. október 26. (adta: Arató fn. informátor).

Konspiráció és dekonspiráció Bécsben

A hatvanas évektől kiemelkedő szerepet játszott a nyugati turisztikai kapcsolatok kiépítésében az IBUSZ bécsi irodája. A tőkés forgalom döntő részét hosszú ideig e kirendeltség szervezte és bonyolította, nem véletlenül tekintett a szakma rá úgy, mint „a magyar idegenforgalom nyugati bástyájára”.⁸ Persze a képviselet jelentőségét az állambiztonság illetékesei is idejekorán felismerték, az osztrák fővárosban egymást váltották a beszervezett tisztviselők.

1961-től például az irodavezető és helyettese is a hálózat informátorai közé tartozott. Ekkor ugyanis Kör Pétert (Rounder) nevezték ki az IBUSZ Wien második emberének,⁹ miközben az iroda irányítója Arató fedőnév alatt készítette jelentéseit.¹⁰ A szakmai és hálózati munka teljesen összefonódott a képviselet vezetésében.¹¹ Roundert nem sokkal később, 1962-ben kinevezték az iroda vezetőjének.¹² Megüresedett pozícióját Pásztor Ferencnével (Sheperd) töltötték be.¹³ Új szereposztásban tehát, de tovább folyt az irodavezető és helyettese – kölcsönös bizalmatlansággal mérgezett – kettős munkája.

Rounder nem sejtve, hogy kollégája szintén az ügynökségnek dolgozik, több jelentésében panaszkodott beosztottja szakmai alkalmatlansága, munkamorálja miatt.¹⁴ A Budapestre érkezett információk szerint az iroda más munkatársai ugyancsak azon a véleményen voltak, hogy „jól bevásároltak a Müllernével [...] szinte nyaralásnak veszi az egész kiküldetését”. Nem tudták elképzelni, hogy „miért nyomják ennyire a Müllernét, annak dacára, hogy nem úgy dolgozik, mint kellene”. Sőt a jól értesültek azt is tudni vélték, hogy amikor Ujhelyi ezt jelezte az IBUSZ-központ felé, „mindenki leintette”.¹⁵

⁸ Az IBUSZ Wien jogilag egy, a magyar állam tulajdonában lévő osztrák bejegyzésű cég volt, amely így az osztrák szabályok szerint a kapitalista piacon végezhetett utazási irodai tevékenységet. Ilyen lehetőséggel a hatvanas évek derekán a szocialista államok közül csak Magyarország rendelkezett; lásd Dr. MARTON János: *Idegenforgalom a Kärntnerstraße ablakából*, *Idegenforgalom* 1965/30–31. (január–február). 9.

⁹ Külszolgálatában Kör Péter a Rounder fedőnevet kapta, lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Javaslat Kör Péter fn. informátor Bécsbe helyezésére, 1961. április 24.

¹⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. BM. III/II. Csoportfőnökség 9-b Alosztály: Jelentés Kör Péter fn. disszidens „B” és „M” dosszié vizsgálatáról, 1969. március 24.

¹¹ Az állambiztonság befolyását mutatja, hogy Rounder próbaidejének lejártakor a belügy kezdeményezte megbízatásának meghosszabbítását, sőt informátora megjutalmazására is igényt formált. A II/2 alosztály javaslata a következőképpen szólt: „Láncos elvtársnak [az IBUSZ vezérigazgatójának] felvetjük Ujhelyi véglegesítésének és családja kiengedésének kérdését, azzal, hogy az egyik gyermek itt maradjon.” ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM II/2.-f Alosztály: Javaslat Rounder véglegesítésére és családja Bécsbe kiutazására, 1961. október 18.

¹² Ezzel egy időben a II/2. kémelhárító osztályról közvetlen tartásra átadták a II/3. hírszerző osztálynak, a későbbi BM III/I. Hírszerző Csoportfőnökségnek, azzal a megjegyzéssel, hogy elsősorban kémelhárítási feladatokra foglalkoztassák. Lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM II/2.-f Alosztály: Javaslat Kör Péter fn. informátor átadására, 1962. június 28.

¹³ A BM III/I. Hírszerző Csoportfőnökség foglalkoztatásába került ő is, elhárítási feladatokkal; Sheperd elnevezéssel új fedőnevet kapott. Lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-235 Sheperd. BM II/2.-f. Alosztály: Javaslat Pásztor Ferencné fn. informátor Bécsbe való kihelyezésére, 1962. június 25.

¹⁴ Rounder Sheperd Bécsbe érkezését követően nem sokkal kijelentette: „Kinevezett helyettese alkalmatlan erre a feladatra [...] nem tud számlázni, felekkel tárgyalni, egy korlátolt nagyon kis képességű nő, így minden munka reá hárul.” ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2.: Rounder. Jelentés a Rounderrel történt kapcsolatfelvételtől, Bécs, 1962. december 2.

¹⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd: Jelentés Sheperdről (adta: Lóránd rezidens), 1962. XI. 2.

A képviselet viszonyairól jelentő rezidens¹⁶ szintén furcsának, sőt gyanúsnek találta a helyettes viselkedését. „Müllerné egyes nyugatnémet iroda tulajdonosokkal hosszabb időre elmegy, amikor azok Bécsbe érkeznek. Ilyen esetet láttam én is, amikor is megjelent K. R., ezzel a személlyel elég gyakran találkozik Bécsben is, jó viszonyban vannak.”¹⁷

Beosztottja rejtélyes kapcsolatáról Rounder is készített feljegyzéseket. Ez aztán a két informátor vesztét okozta. Történt ugyanis, hogy Sheperd megtalálta az irodavezető íróasztalfiókjában felejtett, róla készült jelentést. Ezt követően közölte a nyugatnémet állampolgár K. R.-rel, hogy az irodavezetőnek olyannyira feltűnt barátságuk, hogy ezt beírta a noteszába.¹⁸ Amikor pedig feljebbvalója visszatért budapesti útjáról, „mérgeesen bement [Rounderhez] és megmondta neki, hogy füzetét, amelyben feljegyzései vannak, máskor ne hagyja el. K. és közte levő viszonyáról közölte [...], hogy Budapesten ezt ismerik, és ezzel semmi újdonságot nem tudott volna mondani.”¹⁹

Rounder és Sheperd dekonspirálódtak egymás előtt. Sheperd fecsegésével leleplezte informátortársát, ami a hálózati munkában jelentős hibának számított.²⁰ De Rounder is súlyosan megsértette a konspirációs szabályokat azzal, hogy jelentését az íróasztalfiókjában hagyta.²¹ Mindkét személy alapos kioktatásban részesült, hálózati foglalkoztatásuk felfüggesztették. A bukott informátorokra IBUSZ-vonalon is visszaminősítés várt.²² Körülbelül egy évvel az ügy kipattanását követően, 1964 tavaszán eltávolították őket Bécsből.

Hazarendelését követően Sheperdet és Roundert egyaránt az IBUSZ budapesti központjában helyezték el. Továbbfoglalkoztatásuk érdekében a III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség vette fel velük a kapcsolatot.²³ Rounder szakmai karrierje rövidesen újból

¹⁶ A *rezidens* a hivatalos állományú tisztek útmutatása szerint irányította a hozzá kapcsolt hálózati személyek operatív feladatainak végrehajtását, lásd az *ÁÉK* szócikkét.

¹⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd: Jelentés Sheperdről (adta: Lóránd rezidens), 1962. XI. 2.

¹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Jelentés Rounder és Sheperd fn. informátorok ügyében, 1963. január 18.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM: Jelentés Pásztorné és Kőr Péter fn. hálózati személyek ügyében, 1963. január 22.; ÁBTL 3.2.3 Mt-576. Sheperd. Futár Bécsnek, Takács elvtársnak: Rounder és Sheperd ügye, 1963. március 5.

¹⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-576. Sheperd. Futár Bécsnek, Takács elvtársnak: Rounder és Sheperd ügye, 1963. március 5.

²⁰ Az esetről az állambiztonsági szolgálat lényegében K. R.-en keresztül szerzett tudomást. Ő ugyanis az ismeretségi körében több személynek elmondta, hogy Ujhelyi Frigyes ügynök, a híresztelés pedig kerülő úton eljutott a III/II. Csoportfőnökséghez. ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Jelentés Rounder és Sheperd fn. informátorok ügyében, 1963. január 18.

²¹ Uo.

²² A vállalat a rendteremtés érdekében dr. Marton János neves turisztikai szakembert küldte ki az iroda élére. A helytessé lefokozott Rounder kapcsolata új főnökével rövid idő alatt megromlott. Marton János állítólag „nyíltan neki szegezte a kérdést, hogy reméli, ő nem tartozik azok közé, akik belügyi feladatokat is vállalnak. Kijelentette neki azt is, hogy az IBUSZ egész munkáját hátráltatja, hogy a vezetők között sokan a Belügy szolgálatában állnak, s fő feladatuknak az utasok ellenőrzését tekintik.” ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM. III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Jelentés Ujhelyi Frigyes ügyében (adta: Ararát), 1968. június 27.

²³ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Határozat, 1964. május 15.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló Jelentés Pásztor Ferencné fn. informátor ügyében, 1964. június 24.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló jelentés Kőr Péter fn. informátor ügyében, 1964. június 24.

felfelé ívelt. Előbb a vállalat Nyugati Osztályán kapott helyettes osztályvezetői megbízást, majd csoportvezetői feladatokat látott el.²⁴ 1968-ban pedig kiküldték az IBUSZ újonnan megszervezett frankfurti utazási irodájába, helyettesnek.²⁵ A fiók vezetője néhány éve Bécsben még Arató fedőnév alatt működött, Frankfurtban azonban már Ararát fn. titkos munkatársként állt kapcsolatban a belüggyel.²⁶ Újra összeállt tehát a tartók által korábban vélhetően eredményesnek minősített bécsi páros.²⁷

A frankfurti együttműködés azonban nem tartott sokáig. Körülbelül egy év kinttartózkodás után, 1969 márciusában a Magyar Népköztársasághoz addig feltétlen hűnek tartott Rounder látszólag minden előzmény nélkül, családjával együtt disszidált.²⁸ Pedig németországi kinevezésekor még a következőképpen nyilatkozott különleges nexusáról: „Tíz éve állok a hatósággal kapcsolatban [...] néha megdicsértek, néha megdorgáltak. Hogy munkám mennyire volt eredményes, azt soha nem tudtam. Ennek ellenére tisztában vagyok azzal, hogy mindent, amit eddig elértem, nagyrészt a hatóságnak köszönhetek.”²⁹ A továbbiakban „visszatérve” Bécsbe, röviden bemutatjuk Sheperd és Rounder hálózati működésének irányát, jellegét.

Operatív foglalkoztatás ellenséges terepen

A hatvanas évek elejétől nem utolsósorban az élénkülő idegenforgalom hatására az állambiztonság területén is törekvések indultak a „mennyiségi” szemlélet „minőségi” munkával való felváltására.³⁰ Az új elvek szellemében differenciált elhárítás teoretikusan két fázisra oszlott. Az elsődleges felderítést, a szűrés-kutatást az ellenséges szemé-

²⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013.: Rounder. Önéletrajz, 1968. február 10.

²⁵ A korábbi információs irodát 1967-ben fejlesztették komplex képviselőté; lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Jelentés a Rounder fn. titkos munkatárssal lefolytatott találkozóóról, 1968. február 22.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló jelentés Rounder fn. titkos munkatársról, 1968. március 9.

²⁶ A hatvanas évek második felében módosult néhány bevett állambiztonsági elnevezés. Az informátorok, valamint a jól dolgozó és a hazafias indokkal együttműködő ügynökök (egyébként Pásztor Ferencné és Kör Péter is ezen alapon lett beszervezve) nagy részét immár *titkos munkatárs* (tmt.) névvel illették; lásd KISZELY: *I. m.*, 201.

²⁷ Rounder és Ararát is – korábbi jó viszonyuk alapján – meglegedettséggel vették tudomásul az újraéledő munkakapcsolatot. Arra bizonyára nem gondoltak, hogy egymás ellen is kijátsszák őket. Vö. ÁBTL 3.2.1. BT-1013/2. Rounder. BM III/I Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló jelentés Rounder fn. volt titkosmunkatársról, 1969. március 29.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló jelentés Rounder fn. titkos munkatársról, 1968. március 9.

²⁸ Munkatársai és az operatív tisztek is értetlenül álltak az eset előtt, az ügy részleteit később sem sikerült tisztázni; lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM. III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Jelentés Ujhelyi Frigyes ügyében (adta: Ararát), 1968. június 27.; ÁBTL 3.2.1. BT-1013/2. Rounder. BM III/II. Csoportfőnökség 9-b. Alosztály: Dr. Lakatos jelentése Ujhelyi szökésével kapcsolatos frankfurti tapasztalatairól, 1969. április 3.; ÁBTL 3.2.1. BT-1013/2. Rounder. BM III/II. Csoportfőnökség 9-es Osztály: Tájékoztató jelentés Ujhelyi Frigyes disszidens IBUSZ alkalmazottról, 1969. október 28.

²⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Jelentés Rounder kiképzéséről, 1968. március 29.

³⁰ Lásd KISZELY: *I. m.*, 216–222, 254–257.

lyek aktív feldolgozása követte.³¹ Sheperdet és Roundert bécsi tartózkodásuk idejére elsősorban az Ausztriában működő osztrák, nyugatnémet, amerikai és angol utazási irodák, az IBUSZ-kirendeltség alkalmazottai, valamint a Magyarországra beutazó személyek körében végzendő kutató és feldolgozó munkával bízták meg.³²

A nyugati irodák, illetve munkatársaik, tulajdonosaik tanulmányozására főként az üzleti tárgyalásokat lefolytató, sokat utazó irodavezetőnek nyílt módja. Roundernek a gyanús személyek kiszűrésén túl lehetőleg fel kellett tárnia, mi a vizsgált képviselő tevékenységének fő iránya, működésében milyen szerepet tölt be a magyarországi utaztatás, milyen a gazdasági helyzete (bankinformáció beszerzése), hogyan alakul az utaztatott személyek, az alkalmazottak létszáma és összetétele, milyen a politikai légkör, az iroda hol helyezkedik el.³³

Mindkét informátor feladatuk kapta a képviselőre rendszeresen bejáró osztrák, nyugatnémet állampolgárok szemmel tartását. Elsősorban azokat kellett felderíteni, akikről munkakörük, beállítottságuknál fogva, vagy mert rendszeresen meglátogatták Magyarországot, feltételezhető volt, hogy ellenséges belügyi szervezetek dolgoznak. Emellett megkülönböztetett figyelmet kellett fordítani az IBUSZ-irodában dolgozó osztrák alkalmazottakra is.

Amennyiben lehetőség adódott, kapcsolatépítésre kellett törekedni a magyar emigráció tagjaival, az osztrák és nyugatnémet újságírókkal, a tudományos intézetek munkatársaival, a Bécsi Atomenergia-ügynökség beosztottaival, az osztrák belügy és vámszervek dolgozóival, rendőrökkel, csendőrökkel, politikai és rendőri nyomozókkal.³⁴ A felsoroltak köréből nemcsak az ellenséges elemeket kellett kiválasztani, hanem azokat is, akik szimpatizáltak a szocializmussal, szívesen jártak Magyarországra, így az elhárítás,

³¹ A *szűrés-kutatás* az állambiztonsági szempontból figyelemreméltó személyek, jelenségek kiválasztását jelentette a legális nemzetközi érintkezési felületeken, operatív eszközök felhasználásával. Az aktív feldolgozás fontos elemét képezte a hírszerzés: híryanagok, információk tervszerű gyűjtése titkos nyomozati (operatív) eszközökkel és módszerekkel a már felderített (tényleges vagy potenciális) ellenségről. (Lásd az *ÁÉK* szócikkét.)

³² A hálózati feladatok meghatározásakor elvileg figyelembe kellett venni a beszerzett lehetőségeit, tapasztalatait, képességeit, együttműködési készségét. A megfelelő felhasználás érdekében minősítések készültek, ezek azonban ritkán bizonyultak megbízhatónak. Sheperdről például előbb megállapították, hogy az operatív munkához jó érzelme van, majd nem sokkal később, hogy operatív készsége igen alacsony. 1961-ben még azon a véleményen voltak tartói, hogy szereti bizalmas munkáját és „állandóan szem előtt tartja a tőlünk kapott szempontokat”. 1964-ben már úgy fogalmaztak: „a kapott feladatokat nem hajtotta végre, saját problémájával volt mindig elfoglalva. Egyáltalán nem érdekelt az operatív munka.” ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné: Pásztor Ferencné fn. kapcsolatunk jellemzése, 1961. augusztus 10.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné: Pásztor Ferencné fn. informátor jellemzése, 1961. november 3.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné: Javaslat Pásztor Ferencné fn. informátor Bécsbe való kihelyezésére, 1962. június 25.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-E Alosztály: Összefoglaló jelentés Pásztor Ferencné fn informátor ügyében, 1964. június 24. Továbbá lásd KISZELY: *I. m.*, 217, 219.

³³ ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III. Főcsoportfőnökség II-3/b. Alosztály: Kör Péter fn. informátor feladataira vonatkozó foglalkoztatási terv, 1962. október 4.; ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder: Találkozó Rounderrel, Bécs, 1962. december 20.

³⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Kör Péter foglalkoztatási terve, 1961. május 4.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Javaslat Rounder fn. informátor felhasználására, 1962. augusztus 31.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM III/I. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Javaslat Sheperd fn. informátor felhasználására, 1962. szeptember 4.

hírszerzés számára mint tippszemélyek szóba jöhettek.³⁵ Mindeközben tanulmányozni kellett a nyugati elhárítás módszereit, eszközeit, a fellazítás megjelenési formáit.³⁶

A Magyarország felé irányuló utasforgalom vonatkozásában azokat kellett kiszűrni, akiknek esetében a belépés célja a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes lehetett. Gyanúra adott okot, ha valakinek az utolsó pillanatban akartak vízumot szerezni, nagyon sürgették annak elintézését, nem akartak bizonyos adatokat leadni, az illető izgatott volt.³⁷ Végül figyelemmel kellett kísérni a nyugatra kiutazó honfitársakat, az őket kísérő IBUSZ-idegenvezetőket, a magyar turistacsoportokkal kapcsolatba lépő személyeket.³⁸ Az előzetesen meghatározott feladatokat az operatív tisztek a foglalkoztatás során – az informátor közléseire támaszkodva – tovább konkretizálták.³⁹

Lehetőség szerint meg kellett ismerni a tanulmányozásra kiszemelt személy életrajzi adatait (származását, előéletét), családi, anyagi körülményeit, politikai beállítottságát (a Magyar Népköztársaságról, a kapitalizmusról, a szocializmusról alkotott véleményét), baráti körét, magyar kapcsolatait, általában a társadalmi helyzetét. Fel kellett tárni egyéni tulajdonságait, jellemét, erkölcsi magatartását, értelmi képességét, műveltségi fokát. Igen fontos volt az esetleges kompromittálást szolgáló gyenge pontok, szenvedély (ital, nő, kártya, lóverseny, kábítószer, csempészés, túlzott költe-

³⁵ A *tippszemély* egy hálózati funkcióra alkalmasnak látszó jelölt, akinek a tanulmányozását feladatul tűzték ki (lásd az *ÁÉK* szócikkét).

³⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fn. informátor kiképzési terve, 1962. július 30.; ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III. főcsoportfőnökség II-3/b. Alosztály: Kör Péter fn. informátor feladataira vonatkozó foglalkoztatási terv, 1962. október 4.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Kör Péter foglalkoztatási terve, 1961. május 4.

³⁷ Az ellenség felkutatásának bevett módszerét jelentette a postaforgalom ellenőrzése. Erre mindenekelőtt a levelezést kezelő irodavezető-helyettesnek nyílt alkalma. A posta át tanulmányozásával többek között meg kellett akadályoznia, hogy rendezetlen állampolgárságú vagy a követség által már elutasított személyek az IBUSZ-on keresztül beutazhassanak. Külön figyelmet kellett fordítania a Münchenből, Wiesbadenből, Salzburgból, Innsbruckból, Grazból beutazni kívánók levelezésére. Lásd ÁBTL 3.2.1. Bt- 235. Sheperd. Jelentés a Sheperddel történt találkozóról, Bécs, 1962. december 13.; ÁBTL 3.2.1. Bt- 235. Sheperd. Futár Bécsnek: Sheperd ügye, 1963. január 14.

³⁸ Lehetőleg meg kellett állapítani, hogy az utaskísérők kinti tartózkodásuk alatt kikkel találkoznak, folytatnak-e ellenséges tevékenységet, például nagyobb arányú csempészetet. Ezenkívül a megbízók a kiutazó turistákat fogadó szállodák és éttermek, a Bécsben lévő magyar üzletek tanulmányozását is szükségesnek tartották. Lásd ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III. főcsoportfőnökség II-3/b. Alosztály: Kör Péter fn. informátor feladataira vonatkozó foglalkoztatási terv, 1962. október 4.

³⁹ Roundert irodavezetőként például a Bécsben, illetve a nyugati hírszerző szervek központjának tartott Salzburgban és Innsbruckban működő nagyobb utazási irodák, köztük az ÖVB (Österreichisches Verkehrsbüro, „félállami” idegenforgalmi szerv, az IBUSZ ausztriai megfelelője) körében folytatandó információgyűjtéssel bízták meg. Salzburgi útja során a Ruefa utazási iroda igazgatójával, a Touropa Salzburgi képviselőjével (ma is jelentős turisztikai vállalatok) és a Dr. Degener utazási iroda üzletvezetőjével kellett személyes kapcsolatot létesítenie. Jelentései alapján bízták meg a vele baráti nexusban lévő P. F. hannoveri utazásiiroda-tulajdonos, illetve az általa foglalkoztatott személyzet feldolgozásával. Lásd ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III. Főcsoportfőnökség II-3/b. Alosztály: Kör Péter fn. informátor feladataira vonatkozó foglalkoztatási terv, 1962. október 4.; ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder: Találkozó Rounderrel, Bécs, 1962. december 20.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Rounder. Futár Bécsnek: kapcsolatfelvétel Rounder titkosmunkatárssal, 21/3 C. sz. utasítás, 1962. november 2.; ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III/1. Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Jelentés Rounder fn. informátor ügyében, 1962. szeptember 3.

kezés, hazárdjáték, homoszexuális hajlam, túlzott vallásosság stb.) vagy megvesztegethetőség megállapítása.⁴⁰

Ami a feladatok végrehajtása során követendő magatartási szabályokat illeti, a két informátort a következő instrukciókkal látták el: minden esetben a MNK és hivatalos munkahelyük (az IBUSZ) érdekeit képviseljék. Ügyeljenek a külföldi törvények betartására. Lakásukon, hivatalukban kerüljék a bizalmas ügyek tárgyalását. Az osztrák rendőrség érdeklődésére csak a munkájukkal kapcsolatos hivatalos kérdésekben adjanak választ. Keltsék olyan ember benyomását, aki szeretet külföldön lenni, de hazájához hű, társaságban jól érzi magát, azonban mindig mértékletes. Külföldi személyek magánlakására szóló baráti meghívásoknak nözés, kártyázás, italozás stb. céljából ne tegyenek eleget, az ilyen invitálásokat udvariasan utasítsák el.⁴¹ A Magyar Népköztársaság kiküldöttjeivel ápoljanak jó elvtársi és baráti kapcsolatot. Kerüljék az esetleg kint élő ismerőseikkel való kapcsolatfelvételt, ha azok mégis jelentkeznének, állambiztonsági szempontból ne aktivizálják magukat. Egyéni vagy családi problémáiról idegeneknek ne beszéljenek, ilyen ügyekben csak tartójukkal konzultáljanak. Baráti vagy más viszonyt kiépíteniük, valaki iránt érdeklődniük, adatokat beszerezniük csak konkrét utasítására volt szabad.⁴² A két hálózati személytől tehát tartózkodó, ugyanakkor operatív szempontból minél célravezetőbb viselkedést vártak el.⁴³

Jelentések

Bár a tartók informátoraikat a jelentéskészítés során figyelembe veendő irányelvekről is rendszeresen kioktatták, gyakoriak voltak a titkos nyomozati szempontból semmitmondó, fecsegő beszámolók. Jó példa erre Sheperd tájékoztatója a korábban már említett K. R. nyugatnémet állampolgárral történt bécsi találkozásjáról.

Eszerint K. fehér Volkswagen gépkocsijával várta a megbeszélrt találkozóhelyen, és kilenc körül elvitte Grinzing egyik kocsmájába. A helyiség eléggé tele volt, így oda ültek, ahol

⁴⁰ Az iroda osztrák dolgozóiról például e szempontok figyelembevételével készültek részletes jellemzések; lásd ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. Futár Bécsnek: Sheperd ügye, 1963. január 14.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd: Jelentés Bécsből a Sheperddel történt megbeszélésről, 1963. január 30.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Pásztor Ferencné. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fn. informátor kiképzési terve, 1962. július 30.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Kör Péter foglalkoztatási terve, 1961. május 4.

⁴¹ Sheperdnek azt kellett elhítenie magáról, hogy szereti a férfiak társaságát, de nyugodt, és szerelmi kalandokba nem bocsátkozik. „Engedélyünk nélkül férfikkal viszonyt nem folytathat” – figyelmeztették felkészítéskor. ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fn. informátor kiképzési terve, 1962. július 30.

⁴² Ha más kezdeményezett, természetesen jelenteni kellett, hogy ki, mikor és milyen körülmények között, mi után tudakozódott, voltak-e olyan kérdések, amelyek nem tartoznak az átlagos beszélgetés keretei közé. ÁBTL 3.2.1. Bt-1013. Kör Péter. BM II/2.-f. Alosztály: Kör Péter foglalkoztatási terve, 1961. május 4.; ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd. BM II/2-f. Alosztály: Pásztor Ferencné fn. informátor kiképzési terve, 1962. július 30.

⁴³ A feldolgozásra szánt személyek bizalmát, szimpátiáját például lehetőleg apró figyelmességekkel (IBUSZ-propagandaanyag, más ajándék) kellett megnyerniük. Lásd Uo.

helyet találtak. Vacsora után bort ittak, ketten kb. fél litert. Fél tizenegy körül átmentek egy bárba, ahol kávé ittak. „A beszélgetés tartalma az est első felében üzleti témájú volt. K. érdeklődött, hogy mi várható a német beutazások ügyében, mondván, hogy nem is annyira a jelen érdekli, mint a cég jövője. Az üzlet tényleg rövid fennállása alatt a vártnál lényegesen nagyobb számú utast küldött, nemcsak svábokat, hanem turistákat.”⁴⁴

Éjfél körül egy keveset megint üzletről beszéltek, ekkor K. megkérdezte Sheperdtől, nincs-e szüksége schillingre, hozzátéve, hogy „ne ugorjon fel és ne sértődjön meg”.⁴⁵ A találkozó a továbbiakban szórakozási jelleget öltött. A bárban jó zenekar játszott, elég sokan voltak, de ők egyedül ültek, nem tűnt úgy, hogy valaki figyelte volna őket. Az este igen kellemesen telt el, egy óra volt, amikor hazaindultak. Előbb azonban körbehajtottak a kivilágított Bécsen, ahogy K. fogalmazott: a városnézés „szakmai program”, és pontosan fél kettőkor elközöntenek egymástól. K. R. az egész együttlét alatt kedves házigazdaként viselkedett, előzékenysége azonban egyszer sem volt tolakodó. Sheperd, bár lett volna rá alkalma, semmi érdemlegeset nem tudott meg, ugyanakkor nagyon is dicsérte a célszemélyt – állapította meg a tartó az értékelésben.⁴⁶

A jelentések gyakori hibája volt az is, hogy – miként az előbbi esetben láthattuk – operatív szempontból érdektelen szakmai értesülésekkel foglalkoztak.⁴⁷ Ezt a tartók, mivel az ellenség elleni harctól vonta el a figyelmet, az állambiztonsági munka nemkívánatos kiágazásainak tekintették.⁴⁸ A kapcsolatukkal való jó viszony kiépítése érdekében azonban nemegyszer akarva-akaratlanul maguk is ilyen vonatkozású kérdésekbe bonyolódtak.⁴⁹ Főként ha az informátorok olyan áldatlan állapotokról számoltak be, mint Rounder és Sheperd az IBUSZ Wien működése kapcsán.⁵⁰ A vezető és helyettese feljegyzései szerint az iroda dolgozói rendszeresen üzérkedtek a forint–schilling váltás-

⁴⁴ Azaz az általa szervezett vendégkör nem kizárólag a Magyarországról kitelepített németység rokonlátogatóiból állt.

⁴⁵ Sheperd elmondása szerint azt válaszolta: nem sértődik meg, de az a pénz is bőven elég lesz, amivel rendelkezik, mert nincs kedve üzletből üzletbe járni másnap, kávé akar csak venni, semmi mást. ÁBTL 3.2.1. Bt–235. Sheperd: Jelentés K. R.-ról (adta: Pásztorné, vette: Vámos), 1961. 10. 16.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Rounder például nemcsak írásbeli közléseiben, hanem találkozóin is hajlamos volt az IBUSZ-szal kapcsolatos problémákkal elárasztani tartóit; lásd ÁBTL 3.2.3. Mt–203/2. Rounder: Jelentés a Rounderrel történt kapcsolatfelvételtől, Bécs, 1962. december 2.; ÁBTL 3.2.1. Bt–1013. Rounder. BM III/II Csoportfőnökség 9–b Alosztály: Minősítés Rounder fn. informátorról, 1968. február 19.

⁴⁸ Ilyen esetekben fel kellett hívni az informátor figyelmét, hogy jelentéseiben szorítkozzon az elhárítási szempontból lényeges kérdésekre, illetve fordítson nagyobb figyelmet munkája belügyi vonatkozásaira, jelentéseit készítse kellő alaposággal, mert az ügynökségnek végzett tevékenysége legalább annyira fontos, mint hivatali elfoglaltsága. ÁBTL 3.2.3. Mt–203/2. Rounder: Rounder ügye, 1963. január 14.

⁴⁹ Jellemzően, amikor Rounder vezetői pozíciójából fakadó nagymérvű hivatali elfoglaltságára panaszkodott tartója látta el „jó tanácsokkal”. „Megbeszéltük vele, hogy hivatali munkáját ossza el helyettesével, ne aprózza el tevékenységét, inkább elvi irányítással és ellenőrzéssel foglalkozzon.” ÁBTL 3.2.1. Bt–1013. Rounder. Futár Bécsnek: kapcsolatfelvétel Rounder titkos-munkatárssal. 21/3 C. sz. utasítás, 1962. november 2.; ÁBTL 3.2.3. Mt–203/2. Rounder. BM III/I. Csoportfőnökség 2–C Alosztály: Jelentés Rounder fn. informátor ügyében. 1962. szeptember 3.

⁵⁰ Sheperd szerint a régi, hozzáértő alkalmazottak, kihasználva kiváltságos helyzetüket, semmibe vették a munkafegyelmet, az irodavezető (Rounder) intézkedéseit nem hajtották végre, ugyanakkor mindenkinek dirigáltak. Ennek okait az előző irodavezető (azaz Arató) ténykedésében látta, aki az üzletmenetet teljes

nál,⁵¹ az ingyenes prospektusokat, nyomtatványokat pénzért árulták, a vezetett könyvelés áttekinthetetlen volt stb.⁵² Természetesen ilyen esetben, amikor egyértelműen bebizonyosodott, hogy „a beosztottak viselkedése minősíthetetlen, az ott lévő állapotok tartahatatlank és a magyar állammal szemben káros tevékenységet folytatnak”, az operatív tisztnek is lépnie kellett.⁵³

Zárszó

Mit tekinthetünk a két informátor bécsi működéséről fennmaradt, röviden bemutatott iratanyag konklúziójának? Az ellenség sűrűjébe küldött hálózati személyek külföldi hírszerzők helyett egymást leplezték le. A jelentések gyanúsítgatásokban, semmitmondó feccsegsben, jobb esetben szakmai problémák felelegetésében merültek ki. Mindez a hálózatot budapesti központjukból működtető operatív tisztek hathatós közreműködésével történt. Persze Sheperd és Rounder csupán kicsiny fogaskerekek voltak a mechanizmusban, amely a zökkenők ellenére működött: a politikai elit felé megteremtette annak látszatát, hogy biztosított a legkülönbözőbb életviszonyok kontrollja.

Eközben azonban valami elsikkadt. Az IBUSZ-nak és bécsi kirendeltségének a magyar idegenforgalom érdekeit kellett volna szolgálnia. Az állambiztonsági szempontok érvényesítése a szakmai kiválasztást, a hivatali feladatok ellátását, a turizmus fejlődését, végsősoron az annyira óhajtott devizabevételek növelését hátráltatta. A rendszert nem az ellenséges erők döntötték meg, hanem szűklátókörűségével önmagát emésztette fel.

mértékben a szóban forgó munkatársakra hagyta. „Az egész munkaszervezet és maga az üzletbonyolítás valahogy azt a látszatot keltette, hogy éppen annyit és úgy kell dolgozni, hogy nagy botrány kifelé (utasok és budapesti iroda felé) ne legyen” – tette hozzá. ÁBTL 3.2.1. Bt-235. Sheperd: Sheperd sajátkezű jelentése, 1962. XII. 12.

⁵¹ A banktól 65 schillingért vettek 100 Ft-ot, és azt a turistáknak 85 schillingért adták tovább, a turisták által befizetett dollárt pedig általában 25 schillingért vették át, ugyanakkor a banktól 25,50-t vagy még többet kaptak, a különbözetet pedig minden esetben elrakták. ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III/I Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Jelentés a bécsi IBUSZ kirendeltség alkalmazottairól és az iroda tevékenységéről, 1963. január 10.

⁵² Rounder véleménye szerint a kirendeltség hangadója, a visszaélések értelmi szerzője és fő végrehajtója az iroda kiváltságolt pénztárosnöje volt, aki 1956-tól dolgozott az IBUSZ Wiennél, és „szabadon garázdálkodott”. Régi munkásmozgalmi múltjánál fogva azonban – a kommunista párt tagjaként 1961-ben ő vitte a Ringen május elsején a zászlót – nehéz volt „hozzányúltni”. Rounder „rettenetes erőszakos” és igen kapzsi nőnek tartotta, aki ráadásul egy négy-öt szobás villalaksban élt, egy házban Josef Afritsch osztrák belügyminiszterrel. ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder: Luksch Rozália jellemzése.

⁵³ Roundertől tartója előbb azt tudakolta, beszámolt-e az illetékeseknek az elmondottakról. Az irodavezető válaszában kifejtette: „korábban egy-két esetről tett jelentést, akkor azt mondták, hogy egyes ügyekben túloz”. Ezt követően az operatív tiszt utasította az irodavezetőt, hogy készítsen összefoglaló jelentést az IBUSZ egész helyzetéről, a visszaélésekről, és tegyen javaslatokat a hiányosságok megszüntetésére. Emellett maga is kezdeményezte belüleges vonalon a felmerült problémák illetékesek általi soron kívüli kivizsgálását. ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder: Jelentés a Rounderrel történt kapcsolatfelvételtől, Bécs, 1962. december 2. Az elkészült jelentést lásd ÁBTL 3.2.3. Mt-203/2. Rounder. BM III/I Csoportfőnökség 2-C Alosztály: Jelentés a bécsi IBUSZ kirendeltség alkalmazottairól és az iroda tevékenységéről, 1963. január 10. Lásd továbbá KISZELY: *l. m.*, 210–211.